

Хавронюк М.І., професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор

Підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність підлягають удосконаленню

24 лютого 2022 року почалася нова фаза збройної агресії росії проти України, що триває вже понад вісім років та яка призвела до неймовірних людських, економічних та інших втрат для нашої країни. На тлі цих подій та їх наслідків непоодинокими стали діяння громадян України щодо сприяння державі-агресору.

Прийнятий 3 березня 2022 року Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» №2108-IX, яким Кримінальний кодекс (КК) України доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», мав забезпечити охорону певних суспільних відносин від зазначених діянь.

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 30 вересня 2022 року, було обліковано 2620 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, у 667 кримінальних провадженнях особам вручено повідомлення про підозру у таких правопорушеннях, 316 кримінальних проваджень направлено до суду з обвинувальним актом; водночас, 137 кримінальних проваджень закрито [1].

Проте, доповнення КК України протягом березня-травня 2022 року іншими положеннями, зокрема статтями 111-2, 436-2, а також практика застосування усіх нових положень Кодексу виявила низку проблем. Це, зокрема, складність відмежування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 «Державна зрада», 111-1 «Колабораційна діяльність», 111-2 «Пособництво державі-агресору» та 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», невідповідність встановлених санкцій за колабораційну діяльність принципу пропорційності покарання, відсутність єдності термінологічного апарату і у зв'язку з цим певна невизначеність відповідних положень КК України тощо.

Враховуючи наведене, з метою встановлення більш чітких ознак колабораційної діяльності, удосконалення відповідальності за неї та суміжні кримінальні правопорушення, нами було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення»

(№7570 від 20.07.2022 р.), який вніс на розгляд Верховної Ради України народний депутат України Ярослав Юрчишин.

Метою прийняття проекту Закону є створення законодавчого підґрунтя для правильного відмежування правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України від суміжних, удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та деякі інші кримінальні правопорушення.

Законопроектом запропоновано внести зміни до КК України, якими:

- визначити відмінні ознаки колаборації – для відмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1) від державної зради (ст. 111), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК України) та від інших суміжних кримінальних правопорушень;

- виключити відповідальність за публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України зі ст. 111-1 КК України, оскільки відповідальність за такі діяння передбачається статтею 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»;

- виключити ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору», оскільки вона передбачає колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже визначені у ст. 111-1 КК України, а окремі її положення включити до тексту ст. 111-1;

- впорядкувати складну конструкцію статті ст. 111-1 КК України, оскільки колабораційна діяльність в різних її формах не настільки відрізняється за своїм змістом, щоби її відобразити аж у восьми частинах ст. 111-1 КК України і визначити покарання, яке за одні форми взагалі не передбачає позбавлення волі (кримінальний проступок), а за інші передбачає його на строк від десяти до п'ятнадцяти років (особливо тяжкий злочин). Це має бути зроблено шляхом трансформації частин першої-сьомої ст. 111-1 в частини першу-четверту цієї статті, де розкривається колабораційна діяльність в інформаційній та освітній сферах (ч. 1), економічній та адміністративній сферах (ч. 2); політичній сфері (ч. 3) та воєнній, правоохоронній, безпековій і судовій сферах (ч. 4);

- визначити за правопорушення, передбачені статтею 111-1 КК України (де наразі як основне покарання передбачено виключно позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років, яке, до того ж, не може бути застосоване до неповнолітніх віком від 16 до 18 років, що робить неможливим застосування до них будь-якого виду покарання), кілька альтернативних покарань, які можуть бути обрані на розсуд суду залежно від конкретних обставин;

- замінити у статтях 111-1, 146-1 і 436-2 КК України терміни «воєнізовані формування держави-агресора», «збройні формування держави-агресора», «незаконні збройні чи воєнізовані формування,

створені на тимчасово окупованій території», «незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території», «окупаційна адміністрація держави-агресора», «окупаційна адміністрація Російської Федерації», «підконтрольні Російській Федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України», «збройні формування Російської Федерації», «ірегулярні незаконні збройні формування», «озброєні банди та групи найманців» уніфікованим терміном «держава-агресор», а визначення «держави-агресора» навести у примітці до статті 111-1, яке буде мати значення також і для статей 111-1, 146-1 і 436-2 КК України;

- виправити у примітці до статті 111-1 КК України положення, що тяжкими наслідками вважається лише матеріальна шкода.

Станом на жовтень 2022 року законопроект ще не розглянутий Верховною Радою України, але на нього є позитивні висновки Комітету з питань бюджету та Головного науково-експертного управління (ГНЕУ) Верховної Ради України.

У своєму висновку ГНЕУ, у цілому підтримуючи пропозиції законопроекту щодо встановлення більш чітких ознак колаборації, звернуло увагу на те, що в законопроекті №7570 все ж пропонується надмірна криміналізація [2]. Зокрема, колабораційної діяльністю будуть визнаватися:

- за умови визнання здійсненням інформаційної діяльності створення, збирання, одержання, зберігання, використання чи поширення інформації з метою забезпечити підтримку державі-агресору та спричинити шкоду суверенітетові, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності або державній, економічній чи інформаційній безпеці України, – не лише робота у ворожих ЗМІ, а й поширення фейків чи надання державі-агресору інформації,

- за умови криміналізації публічних закликів до підтримки рішень чи дій держави-агресора чи до співпраці з нею – розміщення допису в соціальній мережі, наприклад, із закликом до закупівлі газу з росії.

Однак, по-перше, у ч. 2 ст. 11 КК України міститься відоме правило щодо можливості визнання *будь-якого* діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, малозначним. По-друге, на наш погляд, воєнний час вимагає особливої обачності з боку громадян України, а тому навіть і таке діяння, як поширення фейків, надання державі-агресору певної інформації чи розміщення допису в соціальній мережі із закликом до продовження торгівлі з росією, цілком може мати ознаки суспільно небезпечного діяння.

Друге зауваження ГНЕУ полягає у тому, що авторам законопроекту №7570 не вдалося повністю уникнути проблем розмежування суміжних кримінальних правопорушень. Дійсно, можна погодитися з побоюванням, що передбачене у п. 3 ч. 4 ст. 111-1 проекту «надання *іншої* допомоги збройному чи воєнізованому формуванню у веденні бойових дій» є надто

широким, оскільки може охопити собою діяння, передбачені іншими частинами цієї статті (наприклад, збирання, використання чи поширення інформації). Але вважаємо, що суди правильно тлумачитимуть цю норму: у разі, якщо інформаційна діяльність здійснюватиметься як форма допомоги збройному чи воєнізованому формуванню саме у веденні бойових дій, вона кваліфікуватиметься за п. 3 ч. 4 ст. 111-1, а в інших випадках – за пунктом 2 ч. 1 цієї статті.

Дещо більш складною є ситуація відмежування участі в незаконному збройному чи воєнізованому формуванні держави-агресора або в незаконному збройному чи воєнізованому формуванні, керованому та фінансованому державою-агресором (п. 2 ч. 4 ст. 111-1), від державної зради у формі переходу громадянина України на бік ворога в умовах воєнного стану. Але у цьому випадку розмежувальною ознакою є визначені у ч. 1 ст. 111-1 проекту обстановка (умови окупації території України або її частини) і мета (забезпечити підтримку державі-агресору та спричинити шкоду суверенітетові, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності або державній, економічній чи інформаційній безпеці України). За відсутності хоча б однієї з цих ознак діяння має кваліфікуватися за ст. 111 КК України.

Водночас, слід погодитися, що надмірна схожість цих положень п. 2 ч. 4 ст. 111-1 та ст. 111 КК України все ж має місце. Саме тому нами у проекті нового КК України [3] при вирішенні аналогічних питань застосовано інші підходи, які забезпечуватимуть більш чітке розмежування відповідних складів кримінальних правопорушень. Так:

1) зрадою Україні визначено лише вступ у військове формування держави-агресора або надання йому допомоги у веденні бойових дій проти України (ст. 9.1.7);

2) будь-яка інша добровільна допомога ворогу у проведенні підривної діяльності проти України, якщо це діяння вчинене громадянином України або особою без громадянства, що постійно проживає на території України, в умовах окупації території України або її частини, визнається колабораційною діяльністю (ст. 9.1.8). Така діяльність може бути інформаційною, економічною або адміністративною і має десять форм;

3) аналогічні діяння, вчинені іноземцем чи особою без громадянства, що не проживає постійно на території України, на тимчасово окупованій території України, визнаються окупаційною діяльністю (ст. 9.1.9);

4) обидва ці злочини за звичайних обставин каратимуться однаково – від 6 до 8 років ув'язнення;

5) покарання за ці злочини збільшуватиметься на один ступінь (від 8 до 10 років) у разі вчинення їх особою, яка присягнула на вірність Україні чи народу України, або з використанням влади, службових чи професійних повноважень або пов'язаних з ними можливостей, або в складі простої

групи, а за державну зраду також у випадку поєднання її з безпосередньою участю у бойових діях проти України;

б) покарання за ці злочини збільшуватиметься на два ступеня (від 10 до 13 років) у разі вчинення їх з використанням влади, службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище;

7) в окремих статтях передбачено відповідальність за:

- публічні заклики на шкоду державній безпеці (у ст. 9.1.6 йдеться про заклики до зради України, підтримки збройної агресії проти України, її окупації або дій, спрямованих на уникнення відповідальності за таку агресію чи окупацію, підтримки рішень чи дій держави-агресора або до співпраці з нею, проведення виборів чи референдуму, спрямованих на зміну конституційного ладу, його повалення чи захоплення державної влади тощо) і

- виправдовування збройної агресії проти України (у ст. 9.1.13 йдеться як про виправдовування такої агресії, так і визнання її правомірною, заперечення її, а також виправдовування тимчасової окупації частини території України, визнання такої окупації правомірною, заперечення її та вихваляння чи звеличування представника держави-агресора).

Список літератури

1. Офіс Генерального прокурора. Статистика:
<https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40023>

3. Текст проекту нового Кримінального кодексу України:
<https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>